

UN MORMÂNT CELTIC DESCOPERIT LA CURTUIȘENI — DÂMBUL ARS (JUD. BIHOR)

I. NÉMETI

Localitatea Curtuișeni este situată în nordul județului Bihor, caracterizată în general printr-un teren nisipos, cu dune de nisip mișcate și transformate de vânturi. La nord-vest de comună se află o zonă numită „Dâmbul Ars” (Égető hegy)¹ cunoscut de specialiști pentru descoperirile din epoca bronzului², prima epocă a fierului³ și în special pentru descoperirile celtice întâmplătoare sau prin cercetări sistematice⁴. Înainte de exploatarea nisipului „Dâmbul Ars” se întindea pe o suprafață de cca. 2,50 ha cu baza în formă semicirculară spre sud-vest, iar la mijloc spre sud-est ușor concavă. „Astăzi (pe la anul 1970) — menționează Z. Nánási — din cauza exploatării intensificate a nisipului s-a păstrat doar 1/3 a dealului”. Exploatarea nisipului a fost continuată și în anii următori, fiind deranjate sau distruse alte complexe arheologice.

¹ Denumirea sitului în limba maghiară este „Égető hegy”, care a fost tradusă în limba română: „Dâmbul Ars” sau „Dealul Căramidăriei”.

² N. Chidioșan, *Contribuții la cunoașterea grupei Suciu de Sus în contextul epocii bronzului în Crișana*, SCIV, 21, 1970, 2, p. 288; Idem, *Sincronismele apusene ale culturii Wiettemberg stabilite pe baza importurilor ceramice*, Crisia, IV, 1974, p. 154—155; T. Bader, *Cultura Suciu de Sus în nord-vestul României*, SCIV, 23, 1972, 4, p. 512; Idem, *Die Suciu de Sus-Kultur in Nordwestrumänien*, PZ, 54, 1979; Idem, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 124; I. Ordentlich, *Aria de răspândire a culturii Otomani de pe teritoriul României*, Marmăția, II, 1971, p. 22; Z. Nánási, *Repertoriul obiectelor de bronz din muzeul de istorie din Săcueni*, Crisia, IV, 1974, p. 179—180; I. Némethi, *Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în zona Careiului*, SCIVA, 29, 1978, p. 103.

³ A. László, *Date privind sfârșitul Hallstattului timpuriu în Transilvanie*, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 537; Z. Nánási, *Morminte hallstattiene târzii de la Curtuișeni*, StCom Satu Mare, I, 1969, p. 85.

⁴ M. Roska, *Sépulture celtique a char de Erkörtvélyes, Közlemények*, II, 1, Cluj, 1942, p. 81—84; Idem, *Neuere keltische Funde von Erkörtvélyes, Közlemények*, II, 2, Cluj, 1942, p. 35—38; Idem, *A kelták Erdélyben (Les Gaulois en Transilvanie)*, Közlemények, IV, Cluj, 1944, p. 37—38; Idem, *Repertorium*, Cluj, 1942, p. 80—81; I. Hunyadi, *Kelták a Kárpátmedencében*, RégFüz, 2, 1957, p. 224; Z. Nánási, *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuișeni*, Crisia, III, 1973, p. 29—38; Idem, *Un mormânt celtic cu inventar deosebit descoperit la Curtuișeni*, StCom Satu Mare, 3, 1975, p. 47—49; Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen La Tène in Rumänien*, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 208—216; Idem, *Descoperiri celtice de la sfârșitul Latène-ului mijlociu în depresiunea Bistriței*, File de Istorie, III, 1974, p. 138 (nota nr. 25); S. Dumitrașcu, *Descoperiri celtice în patrimoniul Muzeului Țării Crișurilor*, Crisia, XXI, 1991, p. 19; N. Chidioșan, Al. Sășianu, *Un mormânt de luptător celtic descoperit la Curtuișeni*, Crisia, XII, 1982, p. 393—397; *Repertoriul monumentelor din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 29—30.

Cu ocazia unei periegeze din vara anului 1976 (27 august) a fost salvat un mormânt celtic, descoperit incidental. Mormântul este de incinerare în groapă (fig. 1/1). Groapa mortuală s-a conturat perfect în nisipul galben „geologic“, printr-o pată neagră, pigmentată cu nisip galben, fapt care ne-a tras atenția. Cu ocazia săpăturilor întreprinse de muzeul orădean în anul 1968, s-a descoperit în partea superioară a dunei un singur nivel de locuire de la sfârșitul epocii bronzului, o depunere de culoare neagră, prin care au străpuns gropile mormintelor celtice, oprindu-se în nisipul steril „geologic“. În acest fel gropile mormintelor celtice se conturau, de obicei, la nivelul nisipului steril, fapt constatat și cu ocazia cercetării necropolei de la Ciumești cât și la Pișcolt — Nisipărie. Groapa mormântului din 1976 a avut o formă rectangulară cu colțurile rotunjite cu dimensiuni 1,50×1,30 m, având adâncimea aproximativă de 1,60 m față de nivelul actual. Mormântul a fost descoperit în zona mai înaltă a dunei, unde depunerea de nisip zburător era mai groasă. Inventarul mormântului a intrat în patrimoniul muzeului din Carei.

Inventarul mormântului. Într-un colț al gropii sepulcrale au fost depuse osemintele umane calcinate împreună cu inventarul vestimentar și podoabe. Aproximativ în mijlocul gropii era așezată ofranda alimentară formată din oase de porc (o mandibulă, un fragment de femur) și câteva oase de păsări. În partea opusă erau așezate trei vase de ofrandă.

- 1 — Oase umane calcinate așezate într-o grămăjoară.
- 2 — Brățară lucrată din bronz, masivă, formată din „boabe“ aplatizate, împărțite printre ele cu mici „bobițe“, capetele terminate în „pseudo tampon“; diametrul interior este 5,5 cm; inventarul 3582 (fig. 1/2).
- 3 — O altă brățară identică cu prima, ușor deformată din cauza arderii puternice a defunctului pe rugul funerar; d.i.=5,5 cm; inv. 3581 (fig. 1/3).
- 4 — Fibulă de tip Latène mijlociu, lucrată din bronz, arcu alungit, piciorul ornamentat cu „bobițe“ crestate, resortul compus din 2+2 spire, coarda în față; lungimea este de 4,2 cm; inv. 3583 (fig. 1/4).
- 5 — Fibulă identică cu prima; l=4,2 cm; inv. 3584 (fig. 1/5).
- 6 — Mai multe fragmente dintr-o centură lucrată din fier, ornamentată cu „bastonașe“; inv. 3585 (fig. 1/6).
- 7 — Câteva fragmente dintr-un lanț subțire de bronz; fără inv. (fig. 1/7).
- 8 — Strachină lucrată la roată, de culoare cenușie-negricioasă, buza îngroșată și trasă spre exterior, fundul prevăzut cu „omphalos“. Dimensiuni: d. gurii=22 cm; d. fundului=9 cm; înălțimea=8,5 cm; inv. 3579 (fig. 1/8).
- 9 — Castron lucrat la roată, de culoare cenușie-negricioasă, buza inelară, corpul ușor bombat, fundul prevăzut cu „omphalos“ ușor profilat, ornamentat la baza gâtului cu o linie adâncită. Dimensiuni: d. g. 16,5 cm; d.f.=7 cm; î=11 cm; inv. 3578 (fig. 1/9).
- 10 — Vas mare lucrat la roată, de culoare cenușie-negricioasă, fundul prevăzut cu „omphalos“ ușor profilat, ornamentat cu două inele reliefate. Dimensiuni: d.g.=18 cm; d.f.=10 cm; î=32 cm; inv. 3580 (fig. 1/10).

- 11 — Fragment dintr-o brățară sau verigă pentru picior (Fussring) cu mai multe semiove, lucrată din bronz, arsă și deformată; inv. 3780; (fig. 1/11).

- 12 — Ofranda alimentară.

Încadrarea cronologică a mormântului. Cele două fibule (fig. 1/4, 5) fac parte din seria agrafelor cu piciorul prins de arc, ornamentat cu o sferă formată din „bobițe“, încadrate tipologic în Latène mijlociu (Lt. C). Analogii perfecte din necropole celtice cercetate din zonă (Ciumești, Sanișlău, Pișcolț) nu se cunosc și nici din mormintele descoperite incidental sau cercetate sistematic de la Curtuișeni. O analogie mai apropiată este menționată de Vl. Zirra de la Ciumești⁵ (M. 34) datată în Latène mijlociu. O altă fibulă similară este amintită de I. Hunyady de la Radostyán⁶ datată tot în Latène mijlociu. Fibulele din M. 1976 sunt exemplare deosebite datorită decorului folosit la ornamentarea piciorului. Cele două brățări (fig. 1/2, 3) reprezintă, credem, ultima variantă din seria brățărilor masive, lucrate din bronz numite cu „boabe“. Analogii din descoperirile celtice din nord-vestul României nu se cunosc. Asocierea lor cu fibule de tip Latène mijlociu asigură datarea acestora tot în Lt. C. Fragmentele de centură (fig. 1/6) fac parte din tipul lucrat dintr-o bandă de fier, ornamentat cu „bastonașe“ cunoscut din necropola de la Pișcolț⁷ (M. 51, 57, 77) în special din orizonturile a III-a și a IV-a. Fragmentele din lanțul subțire de bronz sunt frecvente în mormintele de femei de la Pișcolț⁸ (M. 67, 109, 115) datate din Lt. B₂ și mai ales din Lt. C₁. Lanțurile fine din bronz sunt folosite pentru legarea fibulelor așezate pe ambii umeri sau cu salbe la gâtul defunctului. Vasul mare (fig. 1/10) de formă zveltă cu pereții rotunjiți, decorul plasat mai ales între buză și umăr, format din inele reliefate, are analogii de la Ciumești⁹ (M. 16, 31, 34), Pișcolț¹⁰ (M. 55, 71, 107), Curtuișeni¹¹, descoperite în contexte de Latène mijlociu. Castronul (fig. 1/9) cu corpul ușor bombat are analogie de la Ciumești¹², Pișcolț¹³ (M. 119) sau din alte morminte de la Curtuișeni¹⁴. Strachina (fig. 1/8), cu buza rotunjită și ușor trasă spre exterior este caracteristică pentru descoperirile de Latène mijlociu, având analogii de la Ciumești¹⁵, Pișcolț¹⁶ (M. 48, 60, 76, 109) sau din alte morminte de la Curtuișeni¹⁷. Toate cele trei vase sunt lucrate din-

⁵ Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare (1967), fig. 22/II.

⁶ I. Hunyady, *Kelták a Kárpátmedencében*, DissPann, II, 18, 1942, pl. XXI/2; Ibidem, DissPann, 1944, p. 78.

⁷ I. Némethi, *Thraco-Dacica*, XIII, 1—2, 1992, fig. 6/4; fig. 7/2—M. 57; fig. 11/4—M. 77.

⁸ Ibidem, fig. 9/7—M. 67; fig. 18/4—M. 109; fig. 20/7—M. 115.

⁹ Vl. Zirra, *op. cit.*, fig. 25/M. 31/1; fig. 19/IV; fig. 22/VI.

¹⁰ I. Némethi, *Thraco-Dacica*, XIII, 1—2, 1992, fig. 7/2—M. 55; fig. 10/5—M. 71; fig. 17/11.

¹¹ Z. Nánási, *Crisia*, III, 1973, M. 4/1968; pl. I/2; pl. 1/4.

¹² Vl. Zirra, *op. cit.*, fig. 43/nr. 7527; M. 20/IV; M. 13/VI.

¹³ I. Némethi, *Thraco-Dacica*, XIII, 1—2, fig. 22/8—M. 119.

¹⁴ Z. Nánási, *Crisia*, III, 1973, pl. II/2, 5.

¹⁵ Vl. Zirra, *op. cit.*, fig. 41/III, V (M. 34); fig. 41/V (M. 36); fig. 42/18/XVIII.

¹⁶ I. Némethi, *Thraco-Dacica*, XIII, 1—2, 1992, fig. 5/4—M. 48; fig. 8/3; fig. 11/4—M. 76; fig. 19/7—M. 109.

¹⁷ Z. Nánási, *StCom Satu Mare*, III, pl. XI/2.

tr-o pastă fină, acoperite cu un slip negricios, pereții subțiri, elemente caracteristice pentru Latène mijlociu. Mormântul descoperit în anul 1976 pe baza inventarului funerar se încadrează în Latène mijlociu, la finele acestei etape, în subfaza Lt. C_{1a}.

Necropola de la Curtuișeni — „Dâmbul Ars“ inițial a cuprins un număr mare de morminte dintre care o parte a inventarului funerar a fost salvat și numai 14 morminte au fost descoperite în urma unei cercetări sistematice. Inventarul funerar al mormintelor descoperite la Curtuișeni are multe elemente comune cu orizontul III și IV al necropolei de la Pișcolt. Cu toate că mormintele descoperite la Curtuișeni în anii 1967—1968 sunt doar parțial publicate¹⁸ se pot trage unele concluzii (Ciumești, Dindești, Sanislău, Pișcolt).¹⁹

— Necropola este birituală ca toate celelalte cimitire eltice din zonă (Ciumești, Dindești, Sansilău, Pișcolt).¹⁹

— Au fost descoperite relativ puține arme, dar foarte semnificative. Cel mai bogat mormânt de luptător este M-1980 descoperit incidental din inventarul căruia au fost salvate: o spadă de tip Silivaș-Hatvanboldog, lanț pentru atârănarea spadei și rozete care au împodobit probabil un scut lucrat inițial din lemn²⁰.

— Prezența unui mormânt de car²¹ — dacă toate piesele publicate de M. Roska provin dintr-un singur mormânt — care datorită unei fibule fragmentare de fier, cu arcul aproape drept și piciorul decorat cu două sfere mari poate fi încadrat la sfârșitul Latène-ului mijlociu (Lt.C₂).

— Prezența zăbalelor²² de tip Latène — trei exemplare în mormântul cu car și încă una în M.-1967, piese care lipsesc din necropola mare, învecinată de la Pișcolt-Nisipărie.

— La Curtuișeni a fost descoperit un vas de cult²³ (?) în formă de cizmă, deosebit de bogat ornamentat, asemănător pieselor cunoscute de la Gáva²⁴ și Palarikovo²⁵. Această piesă reprezintă un unicat în descoperire celtice din nord-vestul României și arată totodată o legătură strânsă cu lumea celtică învecinată.

Prin trăsăturile sale generale necropola de la Curtuișeni „Dâmbul Ars“ se încadrează în mod organic în descoperirile celtice din zona Carei — Valea lui Mihai — Nyírség sau din grupa Care/Nir.²⁶ Lipsesc însă din aceste descoperiri complexe funerare care pot fi încadrate cu siguranță în primul orizont de la Pișcolt (Latène timpuriu). Z. Nánási încadrează descoperirile celtice de la Curtuișeni în Latène C₁—C₂, menținând că unele piese (tipologic s-ar putea să fie încadrate în perioada

¹⁸ S. Dumitrașcu, Crisia, XXI, 1991, nota nr. 19.

¹⁹ Vl. Zirra, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 189.

²⁰ N. Chidioșan, Al. Sășianu, Crisia, XII, 1982, p. 393—397, fig. 1—3.

²¹ M. Roska, Közlemények, II, 1, Cluj, 1942, p. 81—84, fig. 1/1, 7. 15; Idem, Közlemények, IV, 1944, Cluj, p. 38, fig. 14; Idem, Repertorium, p. 80—81.

²² Vl. Zirra, File de Istorie, III, 1973, p. 143; Idem, in Hamburger Beiträge zur Archäologie Band, VIII, 1981, p. 115—170, fig. 11; Z. Nánási, Crisia, III, p. 31, pl. VII/6.

²³ Z. Nánási, StCom Satu Mare, 3, 1975, p. 47—48, fig. VII/1—4.

²⁴ Jós András, ArchErt, XXX, 1915, fig. 2a—2b, p. 202; I. Hunyady, DissPann, II, 18, 1942, pl. XXXIV/4.

²⁵ B. Benedik, Symposium, Bratislava, 1976, fig. 6.

²⁶ Vl. Zirra, Dacia, N.S., XV, 1971, fig. 8.

de sfârșit a Latène-ului timpuriu (Lt.B₂), iar altele la începutul Latène-ului târziu (Lt.D₁).²⁷ Mormântul celtic cu inventarul deosebit (vas de cult în formă de cizmă) pe baza analogiilor și a stilisticii (împunsături în spirale simple și în formă de „S“, motive semilunare) a fost datat în Latène mijlociu, respectiv în a doua jumătate a sec. III î.Chr. și începutul sec. II î.Chr.²⁸ Mormântul de luptător cu un inventar funerar deosebit de bogat, descoperit incidental în anul 1980 a fost încadrat la finele Latène-ului timpuriu, în subfaza Lt.B₂ (Krämer)²⁹.

Pe baza cunoștințelor actuale avem toată certitudinea să presupunem că necropola de la Curtuișeni începe pe la sfârșitul Latène-ului timpuriu — Lt.B_{2b} (Waldhauser),³⁰ aici se includ majoritatea mormintelor descoperite cu ocazia săpăturilor efectuate în anii 1967—68 (chiar dacă luăm în considerare și fragmentul de fibulă din fier cu trăsături de Dux (Duchcor timpuriu, pierdut ulterior)³¹. Necropola se evoluează în plin în Latèneul mijlociu (Lt.C₁) și își încheie evoluția sa la finele Latène-ului mijlociu (Lt.C₂), poate cu ceva mai târziu ca necropola de la Pișcolt, cum ar indica fibula³² din mormântul cu car, alta din M-1968³³, fragmente de brătară de sticlă³⁴ — menționate de M. Roska din colecția Andrassy (de la Valea lui Mihai) —, prinzător-cârlig de cataramă (centură) în formă de bot de animal (cal?)³⁵ de la cingătoarele lucrate din bronz. După părerea noastră, aceste obiecte reprezintă elemente mai pregnante de Latène-C₂ (Lt.C_{1b} — după Waldhauser). În „grosso modo“ mormintele descoperite din necropola de la Curtuișeni — „Dâmbul Ars“ pe baza cronologiei absolute se încadrează între mijlocul sec. III și sfârșitul sec. II î.Chr.

UNE TOMBE CELTIQUE DÉCOUVERTE À CURTUIȘENI

(Résumé)

Au nord-ouest de la localité il y a une zone nommée „La colline brûlée“, connue dans la littérature archéologique en particulier pour les découvertes celtiques.

En été 1976 on a découvert une tombe d'incinération dans la fosse avec un inventaire formé de: deux bracelets avec des nodules, deux fibules du schéma Latène moyen, des fragments d'une ceinture, d'une chaîne mince en bronze, d'une bracelet brûlé et trois récipients d'offrande. En plein milieu de la fosse mortuaire on a trouvé plusieurs ossements d'animaux les restes d'une offrande alimentaire.

Conformément à l'inventaire funéraire, la tombe de Curtuișeni peut être datée à la fin du Latène moyen (Lt. la selon le système chronologique de Waldhauser), implicitement dans le II-ème siècle avant Chr.

²⁷ Z. Nánási, Crisia, III, 1973, p. 37.

²⁸ Z. Nánási, StCom Satu Mare, 3, 1975, p. 49.

²⁹ N. Chidioșan, Al. Sășianu, Crisia, XII, 1982, p. 398.

³⁰ J. Waldhauser, *Keltische Gräbelfelder in Böhmen*, BerichtRGK, Band 68, 1987, p. 28—179, fig. 4 (tabel sinoptic).

³¹ Informații de la Vl. Zîrra.

³² M. Roska, *Közlemények*, IV, 1944, Cluj, fig. 14/10.

³³ Z. Nánási, Crisia, III, 1973, pl. IV/6.

³⁴ M. Roska, *Közlemények*, IV, 1944, Cluj, p. 38.

³⁵ Ibidem, fig. 15/3; Z. Nánási, Crisia, III, 1973, pl. VI/6, 8.